
Ekonomska globalizacija – istine i neistine na putu spoznaje

VLATKO MILETA*

Sažetak

Globalizacija u području ekonomije, ili sferi privređivanja je stara pojava. To nije samo proces koji se zbiva po nekim zakonitostima tržišta, odnosno “nevidljive ruke”, već je to i proces prirodno utjelovljen u čovjeku kao težnja novom, boljem i svestranijem. U tom kontekstu svako je društvo u prošlosti imalo svoju globalizaciju, od rimskih vremena do naših dana. Razlika je među njima u obuhvatu i dubini promjena, odnosno u tipu proizvodnih odnosa i načinu kako je globalizam tekao, je li to bilo nasiljem ili bez nasilja i svakome od koristi. U modernoj povijesti međunarodnih ekonomskih odnosa također imamo globalizaciju kao stalan proces, ali s bar dva vremenska razdoblja u kojima se o globalizaciji puno zbori mahom od onih sredina koje su iz raznih razloga u tome najdalje otišle. To su razdoblja u drugoj polovici 19. stoljeća i nakon Drugog svjetskog rata, odnosno pokreta nesvrstavanja, koji je preko Grupe 77 uspio od Generalne skupštine sedamdesetih godina prošlog stoljeća izboriti Deklaraciju o novom međunarodnom ekonomskom poretku, Program akcije, te Strategiju razvoja zemalja u razvoju za naredne dekade. Tako dugo dok problemu globalizacije kao suverenom trendu u međunarodnim odnosima glavni akter pristupa na način da broji koje će koristiti od toga imati i koliko će se novih radnih mjesta otvoriti, zato što će moći prodavati bez nekih prepreka gdje dosad to nisu mogli, bit će oko toga velikih nesporazuma i sve većeg bunta antiglobalista koji nakon prvog puča u Seattleu i krvavog obračuna očito nisu stali.

Ključne riječi: ekonomija, globalizacija, WTO

Globalizacija u području ekonomije, ili sferi privređivanja je stara pojava. To nije samo proces koji se zbiva po nekim zakonitostima tržišta, odnosno “nevidljive ruke”, već je to i proces prirodno utjelovljen u čovjeku kao težnja novom, boljem i svestranijem.

---

* Prof. dr. sc. Vlatko Mileta je redoviti profesor Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

U tom kontekstu svako je društvo u prošlosti imalo svoju globalizaciju, od rimskih vremena do naših dana. Razlika je među njima u obuhvatu i dubini promjena, odnosno u tipu proizvodnih odnosa i načinu kako je globalizam tekao, je li to bilo nasiljem ili bez nasilja i svakome od koristi.

U modernoj povijesti međunarodnih ekonomskih odnosa također imamo globalizaciju kao stalan proces, ali s bar dva vremenska razdoblja u kojima se o globalizaciji puno zbori mahom od onih sredina koje su iz raznih razloga u tome najdalje otišle.

To su razdoblja u drugoj polovici 19. stoljeća i nakon Drugog svjetskog rata, odnosno pokreta nesvrstavanja, koji je preko Grupe 77 uspio od Generalne skupštine sedamdesetih godina prošlog stoljeća izboriti Deklaraciju o novom međunarodnom ekonomskom poretku, Program akcije, te Strategiju razvoja zemalja u razvoju za naredne dekade.

Prvu globalizaciju kao liberalno tržišnu zagovarala je Velika Britanija, dok drugu nakon svjetskog rata zagovaraju Sjedinjene Države. Između njih je sličnost samo u nazivu, dok je u svemu drugom razlika. Prva je vezana uz globalizaciju tržišta, a druga se odnosi na način življenja i sustav vrijednosti, pa je utoliko upitnija ukoliko se više upire na univerzalnost.

Čuveni futurolog, Herman Kahn, u knjizi *Slijedećih 200 godina* parafrazira vjerovanje ljudi kako će u ovom stoljeću biti mnogo organizacija koje će funkcionalno rješavati različita međunarodna pitanja što će se postaviti pred međunarodnu zajednicu. Ali teško je prihvatiti njegovo vjerovanje da će najuspješnije biti one koje su formirane ad hoc, jer ovo malo prakse pokazuje kako je teško financirati postojeće organizacije, a kamoli neke nove. Još je teže pojmiti da će svijet razvijati neke svoje odnošaje u pravcu neke svjetske vlade.

Uostalom, kad se dublje upusti u objašnjenje nekog globalnog razvoja, nailazimo na nepremostive prepreke kod prvog pitanja: na kojim načelima bi takva vlada bila izabrana – po načelu mnogoljudnosti ili načelu bogatstva. Na pitanje koje postavlja Amerikancima – biste li bili voljni predati svoje živote i interese vaše obitelji i vaših zajednica vladi u kojoj bi prevladale male latinskoameričke države ili pak azijske i afričke nacionalne države, odgovaraju snažno negativno. Još je teže zamisliti takvu vladu koja bi nastala miroljubivim putem. Postoje mnogi načini postizanja političke suradnje i političke suglasnosti, ali nijedan od tih načina ne olakšava predovačanje stvarne svjetske vlade koja bi nastala posve miroljubivim sredstvima, zaključuje Kahn (*Slijedećih 200 godina*, Stvarnost, Zagreb, 1977, str. 258 i dalje).

Za engleske teoretičare toga doba, dakle teoretičare prve globalizacije u našoj podjeli, slobodna trgovina, kako navodi Schumpeter, ima "savršeno opću važnost". Ona je "apsolutna i vječna mudrost za sva vremena i prostore". Onaj tko to ne prihvaća ili je luđak ili prevarant. Međutim, slobodna trgovina za Englesku je izvirala iz općeg položaja Engleske. Očekivanja da će spektakularni primjer preobratiti druge narode, možda su također igrala

neku ulogu, ali odlučni faktori i argumenti posve su nezavisni od takvog očekivanja (J. Shumpeter, *Povijest ekonomske analize*, Informator, Zagreb, 1975, str. 330 i dalje).

Englesku su na različite načine slijedile druge države. To je bio slučaj s Prusijom i kasnije Njemačkim carstvom, koja se nije mnogo odvajala od načela slobodne trgovine. Kratko je također bila prekinuta protekcionistička politika Francuske, ali na kontinentu javno mnijenje nikada nije podržavalo slobodnu trgovinu ili kvazi slobodnu trgovinu tako snažno kao u Engleskoj. U Sjedinjenim Državama slobodna trgovina nikad nije bila popularna osim među ekonomistima (Schumpeter, *ibid.*, str. 331).

Potrebno je posebno istaknuti da je za Schumpetera slobodna trgovina "mnogo više od posebnog tretiranja vanjske trgovine". On navodi da je to njen najmanje važan aspekt. Politika slobodne trgovine veže se uz druge ekonomske politike na način neprovedivosti slobodne trgovine same po sebi. Drugim riječima, slobodna trgovina samo je jedan element u sistemu ekonomske politike i "nikad se ne smije odvojeno tretirati" (*ibid.*, str. 331). Ali, to nije sve. I taj je sustav ekonomske politike uvjetovan nečim što je još šire, i to općim političkim i moralnim stavom ili vizijom koja se nameće u svim dijelovima nacionalnog i međunarodnog života i doista se može povezati s utilitalizmom. Sukladno tome, opće prilike bile su u različitim zemljama toliko različite da je to dovelo do različitih politika i stavova ekonomista, iako su vodeća načela bila ista i danas se stvari u tom pogledu ništa bitnije nisu promijenile.

Prema tome, ako se netko tome čudi, onda samo pokazuje da ništa teorijski ne poznaje, a najmanje to kako su se u dosadašnjem razvoju u tom pogledu stvari rasplitale djelovanjem subjektivnih faktora na ekonomski proces.

Pedeset godina kasnije jedan drugi američki autor, Teodor Lowi, u članku "Naš milenij: politička znanost sučeljuje se s globalnom korporacijskom privredom", prevedenom na hrvatski jezik i objavljenom u časopisu *Politička misao*, br. 3, 2001, str. 60-79, nakon izvrsne analize suvremene globalizacije zaključuje kako nije dostatno sučeliti individualne i svjetske nejednakosti s pojasevima za spašavanje, poput onoga kako oni kojima manje dobro mogu podvesti svoj jal pod nadu da će i njima u ekonomskoj ekspanziji biti bolje. A to se upravo tvrdi od onih koji globalizaciju provode.

U suvremenoj globalizaciji, prema Lowiju, "bit je u tome da slobodno tržište ne čini slobodnim sve one koji se u nj uključuju, niti se pojavljuje i napreduje bez substancijalne podrške države", iako je u posljednja dva desetljeća "bila na djelu snažna i opasna tendencija ocrnjivanja države – i, prema tome, svega političkog – kao primarnog uzroka iracionalnosti u svijetu". Privreda je "doživljavana zatvorenim i samostvarujućim, samousavršavajućim sustavom koji djeluje kroz unutrašnju dinamiku" (Lowi, *ibid.*, str. 61).

Okončanjem hladnog rata politička znanost trebala bi slaviti više nego ijedna druga znanost, tvrdi Lowi. Prema njemu, hladni je rat bio rat ideja,

a njegovi postavljeni ciljevi bili su sloboda protiv ropstva, demokracija protiv diktature i ljudska prava za svakoga. To su, međutim, sve politički ciljevi. Što je s ekonomskim ciljevima? Što je s ekonomskom demokracijom? Je li sloboda ekonomskog djelovanja dostatna da pokrije paletu ekonomskih zahtjeva što plave svijet? I, mogu li se ispunjavanjem političkih ciljeva ispuniti ekonomski zahtjevi, pita se Lowi.

Prema Lowiju, ne mogu. Nova hegemonijska paradigma – ekonomska teorija demokracije nije znanost nego ideologija, pa se stoga može riješiti samo politički. Slobodno tržište nije slobodno za sve koji u njemu sudjeluju. Slobodno tržište je slobodno za veće, jače, akumulativnije i, nasuprot dominirajućeg vjerovanju o sustizanju svojim unutrašnjim mehanizmima, produbljuje nejednakosti umjesto da ih smanjuje i postupno likvidira. Sukladno tome, liberalna sloboda poduzeća da promiče individualne koristi ne promiče automatizmom i opće vrijednosti i nije svima od koristi. Taj bi postulat vrijedio samo pod uvjetom neograničenog bogatstva, iako ne ni tada istog kvantuma. I tu je bit stvari.

Prema Lowiju, u zadnjih stotinjak godina imali smo dva dinamična pokreta prema globalizaciji. Suvremena težnja i proces nije prvi. U vremenu od druge polovice 19. stoljeća do 1914. godine učinjen je prvi pokušaj da se svjetska privreda prilagodi načelima slobodnih tržišta. Iako Lowi za početak uzima 1880. godinu, procesi su počeli ranije. Mogli bismo reći 1868. kad su u tom pogledu “pali” dogovori od tada razvijenog svijeta na prvoj ekonomskoj konferenciji i kada je bio izvršen povratak zlatu kao mjeri vrijednosti.

U tom pogledu Lowi se naslanja na Crooka C., koji to u *Economistu* dokazuje (Crook, C., *The World Economy, The Economist*, 20. rujna 1997, str. 37). Crook tvrdi da je svjetska privreda u prošlim vremenima više ingrira na nego je poslije Drugog svjetskog rata. Sličnu tvrdnju izrekao je J. A. Schumpeter u spominjanoj *Povijesti ekonomske analize*.

Nakon, turbulentnog ekonomskim krizama, međuratnog razdoblja i velikog rata činjeni su naponi prema preustroju svjetskog poretka na nekim drugim temeljima od onih što su izrasli u međuratnom razdoblju.

Štoviše, može se reći da su prvi koraci u pravcu globalizacije učinjeni još tijekom rata, a formalne odluke donesene su potkraj rata u Bretton-Woodsu na ekonomskoj konferenciji, na kojoj su osnovani Međunarodni monetarni fond i Svjetska banka i gdje su “pali” konkretni monetarni zaključci za koje najveći broj predstavnika 44 države nije imao pojma o čemu se tu radi, ali su “skopali” mudro držanje kao da im je sve jasno (navodi se prema J. K. Galbraithu, *Novac*, Zagreb, 1978., str. 316).

Najveći dio pogodi sklopljenih u Bretton-Woodsu treba pripisati dvojici iznimno nadarenih ljudi, od kojih je svaki došao na konferenciju s podrobno razrađenim prijedlogom. Jedan od dvojice bio je, naravno, J. M. Keynes; drugi je bio Harry D. White, pomoćnik američkog ministra financija. White je možda bio moćniji, jer su iza njega stajali resursi Sjedinjenih Država.

Model koji je u monetarnoj sferi bio prihvaćen bio je "izuzetno jednostavan". On je vraćao stanovite prednosti zlatnog standarda – postizanje da valute opet budu konvertibilne u zlato po stabilnim i predvidivim tečajevima. U isti mah željele su se smanjiti na minimum različite tegobe što ih postojanje zlatnog standarda donosi zemljama koje previše kupuju a premalo prodaju, pa zato gube zlato (danas bismo rekli – monetarne rezerve, V. M.). Odlučeno je da se to postigne umjerenom (ne, dakle, naglom i grubom) primjenom onih mjera (strože fiskalne politike, strože monetarne politike povezane s upotrebom viših kamatnih stopa, po potrebi jačeg pritiska na osobni dohodak) pomoću kojih vlade smanjuju potrošačku i investicijsku potražnju, pa time smanjuju i cijene i, u krajnjoj liniji, pretvaraju svoje zemlje u takve zemlje u kojima se teže prodaje, u kojima se više isplati držati novac na depozitima uz primanje kamata" (Galbraith, J. K., *Novac, ibid.*, str. 317). Bilo je i nekih drugih pravila koja osvijetljavaju monetarnu globalizaciju. Mora se reći da je, uz izvjesne "popravke", sustav bretonvudska trajao i dosta uspješno funkcionirao sve do sloma, tj. do jednostrane devalvacije dolara prema zlato, zabrane konverzije dolara za zlato i, konačno, do demonetarizacije zlata, do čega je došlo 1974. godine na godišnjem zasjedanju MMF-a u Kingstonu.

Tvorci bretonvudskog sustava i poslijeratnih odnošaja valuta prema drugim valutama, zlato i dolaru, nisu doživjeli svoje djelo vidjeti u praksi. Obojica su ubrzo umrli od srca. Keynes je dobio smrtni srčani udar, jer je na londonskoj željezničkoj postaji trčao za vlakom što ga je trebao dovesti u Edinburgh na zasjedanje reparacijske komisije koja je raspravljala o ratnoj šteti što je Njemačka treba platiti. White je, pak, došao pod udar progona da je komunist. Dva dana nakon saslušanja pred Senatskim odborom imao je jaki srčani napad od kojega je preminuo.

Tako se sudbina grubo poigrala s kreatorima sustava koji je odigrao presudnu ulogu u brzom oporavku ratom razrušenih privreda i izgradnji temelja gospodarskog rasta i napretka u godinama poslije Drugog svjetskog rata.

Druga bretonvudska institucija, Međunarodna banka za obnovu i razvoj, također je više-manje uspješno poslovala. U prvo vrijeme davala je kredite koji su bili u funkciji gospodarskog oporavka, a kad je prestala potreba za tim, financirala je oporavak bivših kolonijalnih država i zemalja koje od šezdesetih godina postižu samostalnost.

Problemi su nastali s trećim stupom ili, kako se to naziva, Havanskom poveljom, koja je trebala biti "biblija" slobodnog poduzetništva, a kojom su se u punoj mjeri štitile temeljne tržišne slobode, poznate kao slobode kretanja roba, kapitala, usluga i ljudi svjetskim prostorima. Međutim, ideja je bila globalna, ali realizacija regionalna, tako da smo dobili regionalni globalizam i globalni regionalizam, te je kao posljedica širom svjetskih prostora došlo do osnivanja i povezivanja država u različite integracije, u čemu je Europa najdalje otišla.

Tako je propao prvi pokušaj da se nacionalne privrede otvore jedna prema drugoj i toliko je bilo primjedaba na Havansku povelju da je iluzorno bilo očekivati njen uspjeh. Pod pritiskom brojnih primjedaba projekt o slobodnom tržištu, kojeg su zagovarali Amerikanci, povučen je iz optičaja. Samo su odredbe koje se odnose na međunarodnu trgovinu oživjele i djelovale su kao GATT sporazum sve do WTO-a (Svjetske trgovinske organizacije).

Bila je to Pirova pobjeda jer se ništa nije naprećac odlučilo, te je preuzeta obveza da će se o svemu u vremenu koje dolazi razgovarati kako bi se na kraju cijeli projekt liberalizacije na putu prema globalizaciji u konačnici ipak realizirao.

Umjesto brzog prihvaćanja strategije slijedile su godine mukotrpnog pregovaranja kako bi se smanjile zapreke u kretanju roba. Tako je, primjerice, posljednje pregovaranje prije osnivanja WTO trajalo od 1986., a parafiranje završnog akta 1994. godine (poznata Urugvajaska runda pregovora – Punta del Este).

Dakle, od 1947. pa do prve polovice devedesetih godina unutar GATT-a vođena je ponekad tiha, a ponekad bučna rasprava o potrebi nove globalizacije koja će svima biti od koristi, bar se tako obećavalo.

U međuvremenu pokret nesvrstavanja, kojem su mahom pripadale zemlje “trećeg svijeta”, uspio je preko Grupe 77 dobiti Rezoluciju o novom međunarodnom ekonomskom poretku, Program akcije, Strategiju razvoja za prvu dekadu, koje su se prirodno naslonile na Povelju o ekonomskim pravima i dužnostima država. Svi ti dokumenti Generalne skupštine Ujedinjenih naroda budili su vjerovanje kako su se ipak promijenili odnosi u svijetu i kako će sada zajedničkom akcijom razvijenog i nerazvijenog svijeta, dakle, konsenzusom, biti izgrađen novi poredak, koji otvara nade nerazvijenom svijetu.

Međutim, ništa od toga. Iluzija je trajala dok je trajala globalna kriza, u tome posebno kriza nafte, te prijetila politizacija nafte, i kad su cijene industrijskih roba uspjele sanirati šokove naftnih poremećaja, zaigrana je “druga igra”, ali sada u izmijenjenim političkim prilikama u svijetu.

Na spomenute dokumente brzo se zaboravilo, te je u prvi plan ponovno došao GATT i vjerovanje da se pregovaranjima unutar njega mogu naći rješenja koja će zadovoljiti svakoga. Na čelo pokreta za novi preustroj međunarodnog ekonomskog i političkog poretka stale su Sjedinjene Američke Države, koje su kao nekada Velika Britanija počele širiti vjerovanje kako se samo slobodnom trgovinom može svakoga unaprijediti.

U dokazivanju opće koristi upregnute su sve snage, a posebno su prednjačili američki dužnosnici, koji se nisu libili tvrdnja kako će prihvaćanje koncepcije otvorenog tržišta unaprijediti svakog tko u tome sudjeluje. Tako, primjerice, Lawrence Summers ide tako daleko da tvrdi da je “trgovina ... potraga za mirom drugim sredstvima” (*Tjedni pregled*, br. 36, 19. listopada 1999.). On iznosi primjer neke hipotetičke države čije su luke prepune

stijena koje blokiraju prilaz luci, ali ne izlazak iz nje. Zatim se pita bi li za tu zemlju bilo dobro kad bi se te stijene bez ikakvih troškova uklonile. Odgovor je potvrđan iz razloga što bi građani imali širi izbor dobara po nižim cijenama; proizvođači bi imali širi izbor sirovina i manje troškove, zbog čega bi bili konkurentniji, mogli bi zaposliti više radnika i podići plaće, te bi bila veća konkurencija koja bi poticala produktivnost i nove ideje – što bi dovelo do snižavanja inflacije i troškova vezanih uz kapital.

Summers nigdje ne spominje profit, ali da je velik može se zaključiti iz uspjeha koje su sredinom devedesetih godina polučile Sjedinjene Države. Prema Summersu, Sjedinjene Države su u devedesetim godinama prošlog stoljeća, zahvaljujući izvozu, otvorile “milijune novih radnih mjesta”. Samo u pet godina toga razdoblja u zemlje NAFTA sustava izvoz je porastao za 93 milijarde dolara (riječ je o Kanadi i Meksiku – V. M.).

Nema razloga sumnjati u Summersove tvrdnje. Kao pomoćnik ministra financija u tadašnjoj vladi samo iznosi statistiku, a ona u tim stvarima ipak ne laže. Međutim, treba sumnjati u njegovu tvrdnju (koju dva puta ponavlja): “kad zemlje u razvoju smanjuju trgovinske zapreke onda brže ekonomski rastu i plaće se podižu”.

Nema spora, to vrijedi za razvijene privrede – kod njih je rast uzročno-posljedično povezan s razvojem. Kod manje razvijenih država to nije tako. Kod njih je sveza rasta i razvoja prije obrnuto proporcionalna nego je upravne proporcije. Ili, da budemo još egzaktniji, stope rasta bivaju anulirane stopama zaduženosti, zbog čega se dobit od rasta topi pred rastom zaduženosti koja je zakucala na vrata sve brojnijih država u svijetu.

Ta se tvrdnja može potkrijepiti međunarodnom zaduženošću. Danas je ona samo kod ZUR država prerasla dvije tisuće milijardi dolara, a godišnje se na otplatu anuiteta plaća preko dvjesto milijardi dolara, pod pretpostavkom da je kamatna stopa samo 10 posto, što je skromna procjena.

Da je to tako možemo vidjeti i na našem primjeru. Nismo se ni okrenuli, a već smo dužni 13 milijardi i nekoliko stotina milijuna dolara, što ako se uzme rok vraćanja od recimo 7 godina i spominjanu kamatnu stopu od 10%, iznosi oko 20 milijardi dolara. To, naravno, nije sasvim točan račun, moguća su odstupanja na više ili niže, ali oscilacije ne mogu poništiti opći zaključak.

Brojni su dokazi kako globalizacija pored koristi “proizvodi” i siromaštvo, naročito u državama koje nazivamo trećim svijetom.

Danas je za njih u upotrebi samo pojam zemlje u razvoju, nasuprot termina razvijene ekonomije ili napredne ekonomije, a da pritom nije navedeno po kojim kriterijima je podjela učinjena. Međunarodni valutni fond i Svjetska banka u svojim izvještajima rabe podjelu na napredne ekonomije, zemlje u razvoju i tranzicijske države.

No kako bilo, činjenica je da razvojem globalizacije rastu i dugovi trećeg i tranzicijskog svijeta. Njihova je zaduženost u razdoblju od 1991. do 2000. godine porasla sa 1300 milijardi dolara na 2029 milijardi, što je povećanje

za 736 milijardi. Godišnje to je za 80 milijardi (navodi se prema *World Economic Outlook*, IMF, Washington, 2000., str. 281). Kako se isti trend nastavlja u naredne dvije godine, pokazuje se da se nikakvom trgovinom ne može sanirati negativna tendencija, pogotovo ne u situaciji u kojoj su škare cijena okrenute protiv njihove dominirajuće ponude, sirovina i poljoprivrednih tropskih proizvoda.

Ista zakonitost vrijedi i za tranzicijske države, koje su također uzele puno stranog kapitala na posudbu, pa je kod njih možda najvidljiviji raskorak između rasta i razvoja. Nesumnjivi rast na stranim investicijama ne iskazuje se u odgovarajućem razvoju, pa se zbog toga već sada mogu nazrijeti novi problemi pred kojima će se uskoro naći.

Dinamika vanjskog duga ZUR i tranzicijskih država

- razdoblje 1991. – 2000. godina
- u milijunima US dolara
- index 1991. – 100

Godina	Ukupno ZUR		Afrika		Azija		Tranzic. drž. Europe		Latinska Amerika	
1991.	1296	100	255	100	369	100	186	100	458	100
1993.	1472	102	266	104	457	124	210	113	538	117
1995.	1714	135	307	120	562	152	223	120	622	136
1997.	1865	146	298	117	644	175	241	130	680	148
1999.	1969	155	308	121	631	171	279	150	750	164
2000. ¹⁾	2029	160	313	123	650	176	290	156	774	169

¹⁾ procjena

Izračunato prema *World Economic Outlook* – 1999., IMF, Washington, 2000., str. 281.

Drugi je Amerikanac na istoj funkciji, ali u vladi koja je prethodila sadašnjoj, na Svjetskom gospodarskom forumu u Davosu (30. siječnja 1999.), pored konstatacije da su “strašni socijalni problemi” i “korupcija” pritisnuli zemlje u razvoju, ali rješenje tih problema ne vidi u popravljaju ekonomske politike i financija. Prema njemu, “presudni ključ nisu ni ekonomija niti financije već politika – umijeće stvaranja podrške za snažnu politiku posebno za teške odluke koje znače sadašnje žrtvovanje za buduće dobro” (Robert E. Rubin, ministar financija u Clintonovoj administraciji, *Tjedni pregled*, br. 235, 8. veljače 1999., str. 14).

Rubin je 26 godina proveo u svijetu međunarodne trgovine. Više je od šest godina na raznim odgovornim dužnostima američke administracije pa je i te kako upoznat s ekonomskim kretanjima u međunarodnom prostoru. U tome treba tražiti razloge što problemu globalizacije pristupa na drukčiji način od brojnih promatrača koji vide samo koristi, dok su im štete i općenito problemi što ih globalizacija izaziva u cjelosti zanemareni.

Rubin ne spada u takve promatrače. Prema njemu, globalizacija izaziva dobre i loše posljedice. Ona svojom dinamikom izaziva promjene kod razvijenih i nerazvijenih zemalja, ali ipak ne jednakom mjerom, jer inače ne bi govorio o "strašnim socijalnim problemima", niti bi tražio približavanje "industrijskih ekonomija i ekonomija u razvoju".

Prema Rubinu, "u svim zemljama, posebno u onima koje prolaze kroz bolan proces prilagodbe, ljude ne treba uvjeravati da će teške političke odluke u budućnosti dovesti do sveukupnih ekonomskih pogodnosti, nego treba ustanoviti takav program oporavka koji će – jer mu je to i namjena – osigurati najširu podjelu tih ekonomskih pogodnosti" (*ibidem*, str. 14).

Zbog negativnih procesa koje izaziva i dinamizira globalizacija diljem svijeta, ojačali su glasovi protivljenja tržišno utemeljenoj ekonomiji i globalnoj integraciji. Svako zasjedanje globalnih udruga razvijenih kao što je G-7 (ili G-8 ili G-7+1, što je isto), odnosno međunarodnih organizacija, kao što je WTO, odnosno Međunarodni monetarni fond ili Svjetska banka, praćeno je velikim okupljanjem i demonstracijama tzv. antiglobalista, koji upozoravaju svjetsku javnost na bitne posljedice globalnog razvoja, gdje se preko tržišta, navodno liberalnog, ali u biti monopolskog, zaoštravaju suprotnosti do vjerojatno nerješivih problema koji mogu završiti katastrofom.

Vladajuće politike o razlozima antiglobalista uopće ne žele raspravljati, iako su već izvještaji Rimskog kluba upozorili da "zemlja nije bunar bez dna" i da će ekološka pitanja ubrzano postati životno važna pitanja.

Priznaje se, međutim, da globalizacija nosi brojne izazove, a Rubin spominje dva. Na jednoj je strani ekonomska dislokacija koju donosi spremnost prema promjenama, a na drugoj je reforma međunarodnog financijskog sustava, kako bi se smanjila njegova podložnost krizama i poboljšala sposobnost da se na njih odgovori.

Otvorenost prema promjenama od tehnologije, otvorenih tržišta do fleksibilnih tržišta radne snage i kapitala, apsolutno je najvažnija za sveukupni napredak u otvaranju radnih mjesta i poboljšanju životnog standarda. Ali, otvorenost prema promjenama ujedno povećava broj dislokacija. To je teška stvarnost promjena i napretka koja se ne može izbjeći. Konstruktivan pristup tim problemima jesu, prema Rubinu, obimni programi opremanja i osposobljavanja ljudi za uspjeh u globalnoj ekonomiji, s posebnim naglaskom na pomoć u stvaranju mreže socijalne sigurnosti gdje god su one potrebne.

Brojne su studije pokazale da otvorene ekonomije imaju snažniji rast od zatvorenih ekonomija. Međutim, rijetke su analize kojima se dokazuje adekvatan rast i razvoj. Uvijek je nešto prikriveno ili se ostaje pri samim tvrdnjama bez adekvatnih dokaza. Međutim, ako se uzme u obzir saniranje bilanca kapitalnih ulaganja, trgovinske bilance i bilance plaćanja, dolazi se do drugog zaključka, do rasta međunarodnih obveza koje poništavaju proizvodne napore zemalja u razvoju. Izlazi da negativna platna bilanca, zbog nekontroliranog uvoza kapitala, na jednoj strani, i prevelikog uvoza

roba na drugoj, poništava unutrašnje potencije tržišnog djelovanja. Utoliko prije što svjetsko tržište nije liberalno tržište na koje smo navikli. Ono je globalno korporacijsko tržište s monopolskim cijenama daleko udaljenim od tržišnih.

Nove pojave teško mogu objasniti starim shemama. Praktičari od toga i bježe. Umjesto tumačenja i teoretskih pokušaja objašnjenja kakve sve koristi nastupaju za svijet daju objašnjenja za sebe i po tome se bitno međusobno razlikuju.

Kako to izgleda, može se vidjeti preko Agende Clintonove administracije za sastanak Svjetske trgovinske organizacije u Seattlu od 30. studenoga do 2. prosinca 1999. U Agendi se doslovno navodi: "Američki farmeri, rančeri i poljoprivredni proizvođači oduvijek su bili najproduktivniji i najinovativniji na svijetu. Danas je Amerika najveći izvoznik poljoprivrednih proizvoda na svijetu, a taj izvoz osigurava 750 tisuća radnih mjesta u Americi s plaćama koje su više od prosječnih. Sjedinjene Države nastojat će u Seattlu osigurati da trgovanje poljoprivrednim proizvodima bude jednako pošteno kao i trgovanje u drugim sektorima globalne ekonomije" (*Tjedni pregled*, br. 266, 19. listopada 1999., str. 6).

U Agendi se posebno okomilo na europsku poljoprivredu koja "živi" od velikih subvencija, u Agendi se navodi 85% svih subvencija u svijetu, što naprosto nije istina, jer se ne spominju američke subvencije iz američkog agrarnog sustava. Uglavnom, cijela se Agenda bavi time kako će se povećati američki izvoz i kako će se suprotstaviti onome što je tome na putu.

Prema tome, sasvim je legitimno promišljati o osobnoj koristi od suradnje sa svjetskim tržištem na način kako će se iskoristiti pogodnosti svjetskog tržišta i kako će se svjetsko tržište iskoristiti za promicanje nacionalnih interesa. Ako to svi rade, onda mogu i male države i nije točno da se globalizacijom briše nacionalni interes.

Ako bi se zauzelo drukčije stajalište onda bismo došli na pozicije nekadašnjih proleterskih globalista, po kojima je proletarijat sve a nacionalno ništa, drugim riječima, do povijesnih i nepovijesnih naroda, naroda osigurane budućnosti i naroda koji će nestati u parcijaliziranom bogatstvu globaliziranog razvoja.

Je li to perspektiva ili ima nade i drugih rješenja? Recimo odmah da ima, ali sve ovisi o tome kako se gleda. Ako se cijeli proces promatra s pozicija silnika, koji cijeli svijet promatraju sa stajališta vlastitog dvorišta, onda rješenja nema doli konfrontacije i novih sukoba. U protivnom, ako svijet promatramo kao zbir različitih interesa i legitimne ravnopravnosti tada su perspektive otvorene. Ima stvari koje traže globalni pristup i globalno rješenje. Zagađivanje okoliša jedna je od tih stvari. Pitka voda je druga, zdrava hrana je treća itd. Sve su to stvari kojima se mora globalno pristupiti i globalno se mogu rješavati. Globalizacija nije proces s kojim treba nekog strašiti, još manje može biti sredstvo za unutrašnje političko razračunavanje. Globalizacija se ne može iscrpiti većom ili manjom slobodom tržišta,

jer ni tržište više nije tržište u smislu liberalizma, a ni tržišna cijena se ne ravna prema ponudi i potražnji. Tržište roba općenito više nema ono značenje koje je nekad imalo, a još manje se danas robe zamjenjuju prema vrijednosti. Transakcije drugog tipa danas su dominantne u svjetskom prostoru i one se ravnaju prema drugim regulama. Tako su Sjedinjene Države najveći izvoznik usluga u svijetu. Od 1992. do 1998. godine porast izvoznih usluga je 47 posto, samo 1998. kod Sjedinjenih Država iznosio je 264 milijarde, te su temelj za 4 milijuna radnih mjesta.

Čuveni istraživač međunarodnog prostora, Peter Drucher, smatra prodor kapitala u sve pore gospodarskog života bitnim za razumijevanje suvremenog gospodarskog života u međunarodnom prostoru. U tom smislu međunarodno kretanje kapitala preko burza daleko prelazi međunarodno kretanje roba. Samo transakcije na londonskoj burzi vrijednosnica višestruko prelaze ukupnu međunarodnu trgovinu. Ali nisu promjene samo u tome. Promijenila se također bit proizvodnje i razmjene, što je izmijenilo pretpostavke gospodarskog razvoja. Tri su bitne promjene.

Prva se promjena odnosi na odvajanje proizvodnje sirovina od industrijske proizvodnje. Posljednjih stotinjak godina svaki korak industrijskog razvoja bio je praćem sirovinskim razvojem. Industrijski razvoj danas, zahvaljujući novim tehnologijama, ide znatno brže od razvoja proizvodnje sirovina. Proizvodnja sirovina stagnira ili čak opada, dok su nove industrije dobile takav tempo kakav se nekad nije mogao ni zamisliti.

Druga velika promjena odnosi se na samu industriju i odvajanje proizvodnje od zapošljavanja. Klasična industrijska proizvodnja stalno je usisavala nove radnike – zapošljavala. Stalno je usisavala nove radnike i razvijala je masovnu proizvodnju na masovnom angažiranju ljudi, na drobljenju njihovih funkcija i sintezi djelomičnih radnika u ukupnog radnika. To se sada promijenilo, a tercijalni sektor kod razvijenih privreda dobio je apsolutnu prevagu, tako da je kod njih zapošljavanje u primarnom sektoru zanemarivo. Sjetimo se prethodno iznesenog podatka kako su Sjedinjene Države 1998. izvezle usluga za 264 milijarde dolara.

Treća se velika promjena odnosi na definitivnu prevagu kapitala. Po svemu sudeći, globalna cirkulacija kapitala i kredita kudikamo je danas veći pokretač svjetske privrede nego što je nekad bila trgovina, bez obzira na to radi li se o trgovini dobara ili trgovini usluga.

Sve te promjene ostavljaju traga na nacionalni privredni razvoj. Tko uvažava nastale promjene ide naprijed, tko ne uvažava stagnira i osuđen je na zaostajanje. Sukladno izloženom, ekonomska dinamika definitivno je prešla s nacionalne na svjetsku privredu, pa vrijedi zaključak da će unutrašnja ekonomska politika imati uspjeha ako svojim mjerama ojača ili bar ne pogorša konkurentni položaj svoje zemlje u međunarodnom prostoru. Posebno je to značajno za male privrede. Ako je svjetska privreda danas pokretač nacionalnih privreda, onda su i parametri privrednog razvoja i privrednih uspjeha svjetski, a ne nacionalni.

I tu nema prigovora, osim pitanja što se krije iza naziva svjetska privreda i tko su subjekti svjetske privrede. Ako bismo pod pojmom subjekta svjetske privrede smatrali samo državu, onda bismo učinili ozbiljnu pogrešku. Država nije operativac, ona se ne bavi konkretnim transakcijama, čak i onih političkih ustrojstava koje nazivamo državnim kapitalizmom ili, na drugoj strani, državnim socijalizmom. Čak su i oni imali posebna poduzeća za komunikaciju u robnom svijetu na svjetskom tržištu. Ali iz toga ne treba izvoditi zaključak da država nema nikakvog utjecaja. Iako država nije operativac u konkretnim transakcijama ona se javlja u trostrukoj ulozi. Na jednoj strani, ona propisuje pravila i utvrđuje okvir za ponašanje drugih subjekata domaćeg i međunarodnog porijekla. S druge strane, preko posebnih agencija preuzima rizik za poslovanje sa subjektima u rizičnim područjima (kao što je EXIMO banka – koja djeluje kao posebna vladina agencija). I, na kraju, preko posebnih rizičnih osiguravajućih agencija, koja poduzetnicima nadoknađuje gubitke izvoza, ako pod određenim uvjetima do njih dođe.

Kad smo već kod uloge države u međunarodnom prostoru, recimo da je ovog trenutka najprisutnija oko pregovaranja o globalističkom svjetskom poretku koji se pod američkim utjecajem želi instalirati preko Svjetske trgovinske organizacije, kao da se moderni globalizam može iscrpsti globalnim pristupom i drugim transakcijama vezanim uz razmjenu materijalnih vrijednosti diljem svjetskog prostora. Ima nastojanja da se suvremeni globalizam protegne i na druga pitanja. Međutim, od toga su male ili nikakve koristi. Tako konferencija UN u Kyotu, koja je trebala postići neki međunarodni sporazum o smanjenju zagađivanja atmosfere, po načelu "tko više prlja neka više i čisti", naišao je na protivljenje razvijenih. S njihove strane čak je ponuđeno manje razvijenima otkup njihovog prava na zagađivanje.

Tako dugo dok problemu globalizacije kao suverenom trendu u međunarodnim odnosima glavni akter pristupa na način da broji koje će koristi od toga imati i koliko će se novih radnih mjesta otvoriti, zato što će moći prodavati bez nekih prepreka gdje dosad to nisu mogli, bit će oko toga velikih nesporazuma i sve većeg bunta antiglobalista koji nakon prvog puča u Seattlu i krvavog obračuna očito nisu stali.

Summary

Globalization in the field of economy and doing business is an old phenomenon. It is not only a process which develops according certain market regularities, i.e. some "invisible hand", but it also forms a process that is inherent to a man as an aspiration towards something new, better and universal. In this context, every society in the past since the Roman times until our era has undergone its own globalization. They differ in grasp and depth of changes, that is in the type of production relations and the manner in which globalism progressed: whether it was by force or not and whether it was to everyone's benefit. In modern history of international economic relations we find globalization as a constant process. Still, there are two time periods in which globalization was largely discussed and more precisely by those environments that made the biggest progress in that field. These periods were in the second half of the 19th century and after the World War II and the beginning of non-aligned movement, which through the Group 77 managed to win from the General Assembly in the 70's Declaration on the Establishment of a New International Economic Order, Programme of Action and Development Strategy of Developing Countries for further decades. As long as the main actors in international relations deal with the globalization issue, which today represents a firm trend in international relations, as a means of deriving benefit and opening new working places, because it will enable them to sell without any restriction in places where they were not able to sell before, then globalization will raise a lot of confrontations and cause even greater antiglobalist riots as it seems that antiglobalists haven't given up after the bloody clashes in Seattle.